

Vaihtoehtoja etsimässä – voitaisiinko yhteiskuntaa muuttaa nykyistä oikeudenmukaisemmaksi?

HARRI MELIN

Nykyiseen hallitusohjelmaan on kirjattu koko joukko poliittisia valintoja, jotka toteutuessaan heikentävät merkittäväällä tavalla kaikkein haavoittuvammassa asemassa olevien väestöryhmiensä asemaa. Samaan aikaan hallitus aikoo keventää suurituloisten palkansaajien verotusta. Hallitusohjelmassa on myös kirjauksia, jotka heikentävät työntekijöiden asemaa suhteessa työnantajiiin. Näitä linjauksia perustellaan välttämättömällä tarpeella taittaa julkisen velan kasvu ja laittaa Suomi kuntoon, eikä valinnoille katsota olevan mitään vaihtoehtoja.

Voitaisiinko asiat tehdä jotenkin toisin, voisiko tällaiselle politiikalle olla olemassa mitään vaihtoehtoja? Tampere-lainen tiedekustantamo Vastapaino on julkaissut kaksi kirjaa, joissa hahmotellaan nykyistä oikeudenmukaisempia yhteiskunnallisen muutoksen polkuja. Ensimmäinen näistä on amerikkalaisen sosiologin Erik Olin Wrightin *Kuinka olla antikapitalisti 2000-luvulla*, ja toinen on tanskalaisen vasemmistopoliitikko Pelle Dragstedin pamfletti *Pohjoismainen sosialismi*.

Vuonna 2019 kuollut Erik Olin Wright on tullut tunnetuksi ennen muuta luokkatutkijana. Uransa loppuvuosina hän siirtyi pohtimaan yhteiskunnallisen

muutoksen teemoja ja kirjoitti runsaasti huomiota saaneen kirjan todellisista utopioista (*Envisioning Real Utopias*, 2010). Kirjassa Wright esitti, että yhteiskuntateoreettisen tutkimuksen tärkeä tehtävä on tunnistaa, analysoida ja kehittää todellisia utopioita ratkaisuksi vallitseviin poliittisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin ongelmiin.

Wrightin viimeiseksi teokseksi jäi nyt suomennettu, antikapitalistisia yhteiskunnallisen muutoksen suuntia pohtinut, pamfletti vuodelta 2019. Siinä hän argumentoi taloudellisen demokration radikaaliksi muodoksi ymmärretyin demokraattisen markkinasosialismin puolesta. Kirjan keskeinen sanoma koostuu neljästä väitteestä: Toisenlainen maailma on mahdollinen. Toteutuessaan se kasvattaa inhimillisen kukoistuksen mahdollisuuksia. Toisenlaisen maailman elementtejä luodaan jo nykyisen maailmamme sisällä. Antikapitalismi on käytännöllistä toimintaa, joka kasvattaa inhimillisen kukoistuksen mahdollisuuksia.

Pamfletin lähtökohtana on nykykapitalismin analyysi. Wright osoittaa, että kapitalismissa ihmisten välillä esiintyy valtavaa, kukoistavaa elämää haittaavaa materiaalista ja sosiaalista eriarvoisuutta. Kapitalismin ytimessä on jyrkkä eriarvoisuus pää-

Erik Olin Wright, 2023, *Kuinka olla antikapitalisti 2000-luvulla*. Tampere: Vastapaino (184s.)

Pelle Dragsted, 2023, *Pohjoismainen sosialismi. Kohti demokraattista taloutta*. Tampere: Vastapaino (307 s.)

omaa omistavien ja omistamattomien välillä: rikkaat ovat rikkaita ainakin osittain siksi, että köyhät ovat köyhiä. Kapitalismi haittaa demokratiaa ja vapautta monin tavoin. Tämän väitteen tueksi Wright nostaa esiin viisi argumenttia:

Ensiksi julkisen ja yksityisen raja sulkee pois demokration kannalta tärkeitä päätöksiä, joista tärkein koskee investointeja. Toiseksi investointien yksityinen kontrolli luo päättäjille paineita tehdä kapitalisteille suotuisia sääntöjä. Kolmanneksi rikkailla ihmisillä on paremmat mahdollisuudet hankkia poliittista valtaa kuin köyhemmillä. Neljänneksi kapitalistisissa yrityksissä vallitsee omistajien diktatuuri, omistajat voivat määrätä itsevaltaisesti työstä ja tuotannosta. Lopulta kapitalismi tuottaa sisäsyntyisesti taloudellista eriarvoisuutta suhteessa ”todelliseen vapauteen”. Näiden lisäksi kapitalismi kannustaa yhteisöä ja solidaarisuutta rapauttavaan käytökseen ja lisää kilpailullista individualismia.

Vallitsevan tilanteen korjaamiseksi Wright erottaa kapitalismin rapauttamisen strategiaa. Sen ajatuksena on, että lopulta ei-kapitalistiset vierasläjit voivat levittäytyä kapeiden rakojensa ulkopuolelle ja muuttaa koko ekosysteemin luonnetta. Todellisia utopioita voidaan rakentaa kapitalismin oloissa ja samalla kurkottaa kapitalismin tuolle puolen kohti demokraattista sosialismia, jolle on ominaista demokraattisesti voimautettu päätöksenteon hajauttaminen, aktiivinen kansalaisosallistuminen ja edustuksellisen demokratian uudet instituutiot.

Kyse on nykyisin länsimaisessa vallitsevan demokratian demokratioinnista. Tämä edellyttää Wrightin mukaan, että valtiot pystyvät kontrolloimaan pääoman liikkuvuutta ja kaventamaan finanssipääoman valtaa. Tämän ohella työntekijöiden oikeuksia tulee vahvistaa ja lisätä ammatillista järjestäytymistä. Julkista valtaa tulee hajauttaa niin, että alueiden ja kaupunkien itsenäinen päätösvalta kasvaa suhteessa valtioon. Taloudessa pitäisi Wrightin mielestä olla suuntana osuustoiminnallinen markkinatalous, johon kuuluu vastikkeeton perustulo, julkisesti tuetut osuuskuntien kehityshankkeet ja osuustoiminnallisten yritysten johdon julkisesti tuettu koulutus. Lopulta tarvitaan toimia, joissa yksityisiä yrityksiä muutetaan työläisosuuskunniksi julkisen rahoituksen tuella.

Wrightin antikapitalistinen ohjelma ei ole mikään uusi keksintö, sen keskeiset ainekset on keksitty jo viime vuosituuhannelle. Se, mikä Wrightin ajattelussa on aidosti uutta, koskee toimijuutta. Perinteisessä sosialismissa työväenluokka ymmärrettiin yhteiskunnallisen muutoksen teki-

jäksi. Wright korostaa, että muutoksen aikaansaamiseksi tarvitaan erilaisten kapitalismia rapauttavien toimijoiden yhteistyötä. Tämä tarkoittaa monien ristiriitaisien intressien ja identiteettien yhteensovittamista ja yhteistyötä.

Erik Olin Wrightin kirja antikapitalismista ja demokratian demokratioimista on raikas puheenvuoro, joka kertoo, että nykymenolle on olemassa vaihtoehtoja. Kyse on poliittisista valinnoista ja toimijuudesta. Toimijuuden analyysi jää kuitenkin ohueksi. Wright kyllä pohtii ansiokkaasti yksittäisten ihmisten identiteettien ja intressien ristiriitaisuuksia, mutta miten identiteetti- ja luokkarajojen ylittävä kollektiivinen toimijuus syntyy, jää edelleen avoimeksi.

Pelle Dragsted on tanskalainen parlamentaarikko, joka on maassaan osallistunut aktiivisesti hyvinvointivaltiota koskevaan keskusteluun ja hän julkaisi vuonna 2021 kirjan *Pohjoismainen sosialismi – Kohti demokraattista taloutta*. Siinä hän analysoi kapitalismin tilaa Pohjoismaissa ja tekee joukon ehdotuksia, joilla siirtyminen nykyistä oikeudenmukaisempaan yhteiskunnalliseen järjestykseen voisi olla mahdollista. Dragsted edustaa vasemmistopuolue Enhedslisteniä, ja hän suhtautuu varsin kriittisesti pohjoismaisten sosialidemokraattisten puolueiden kykyyn tehdä nykyistä oikeudenmukaisempaa politiikkaa.

Dragstedin lähtökohtana on ajatus, että taloudelliset järjestelmät ovat aina hybridejä. Emme suinkaan elä puhtaassa kapitalismissa vaan sekataloudessa, jossa on paljon aineksia sosialismista. Nykykapitalismi on kirjan mukaan oligarkkinen, jossa valtaa pitää peni oligarkkinen (miespuolinen) vähem-

mistö. Demokratiassa taas hallitus on ei-varakkaan enemmistön suverenissa hallinnassa. Dragstedin mukaan tarvitaan radikaali muutos, joka vahvistaa demokratiaa. Hän ei kuitenkaan usko mihinkään radikaaliin vallankumoukselliseen siirtymään vaan asteittaisiin uudistuksiin, joiden kautta aikaisemmatkin talousjärjestelmät ovat saavuttaneet hallitsevan asemansa.

Demokratian vahvistamisessa talous on keskeisellä sijalla. Historiallisten esimerkkien avulla Dragsted osoittaa, kuinka Pohjoismaissa työväenluokkainen osuustoiminta kohensi ihmisten taloudellista asemaa jo vuosikymmeniä sitten. Tuolloin kyse oli sekä kuluttajaosuuskunnista että tuotannollisesta osuustoiminnasta. Hyvinvointivaltion kultakautena sosialidemokraattien johtamat hallituskoalitiot laajensivat kaikissa Pohjoismaissa universaaleja julkisia palveluita etenkin koulutuksessa ja terveydenhuollossa. Näin vahvistui myös taloudellinen demokratia.

Dragstedin luonnosteleva uusi pohjoismainen sosialismi – tämän käsitteen hän on lainannut Donald Trumpilta – rakentuu paljolti osuustoiminnan elvyttämisen ja julkisen sektorin vahvistamisen varaan. Hän esittää joukon konkreettisia uudistuksia, jotka vahvistavat taloudellista demokratiaa. Tällaisia uudistuksia ovat muun muassa, että osuustoiminnallisia yrityksiä kannustetaan ja niitä varten rakennetaan erityinen rahoitusjärjestelmä. Samalla myös palkan-saajarahastot tulee ottaa uudelleen käyttöön taloudellisen vallan demokratioinnin välineenä. Dragsted painottaa julkisen sektorin merkitystä, sen taloudellisen roolin vahvistaminen on hänestä tärkeää, etenkin paikallisel-

la tasolla kuntien taloudellista aktiivisuutta on tarpeen kasvattaa. Käytännössä tämä tarkoittaisi muun muassa ulkoistuksista luopumista ja kuntien aktiivisempaa roolia erilaisissa infrastruktuurihankkeissa. Myös julkista finanssisektoria tulee kehittää, esimerkiksi on valtion omistaman investointipankin perustaminen, joka rahoittaisi entistä enemmän kestävään kehitykseen tähtääviä investointeja. Lopulta tulee vahvistaa yhteiskunnan demokraattista suunnittelua ja kansalaisten osallisuutta.

Dragstedin kirja on luoneeltaan poliittinen pamfletti. Vaikka hän suhtautuukin kriittisesti nykyisten sosialidemokraattisten puolueiden haluun muuttaa yhteiskuntaa, seuraa hänen ohjelmansa sosialidemokratian perinnettä. Hän katsoo varsin mustavalkoisesti, että kaikki julkinen omistus ja julkinen taloudelli-

nen toiminta on demokraattista ja kaikki yksityinen talous on harvainvaltaa. Historia on kuitenkin osoittanut, että valtiollinen omistus voi olla harvainvaltaista ja yksityisen omistuksen tuotoilla voidaan vahvistaa sosiaalista oikeudenmukaisuutta.

Yhteiskunnallinen muutos on yleensä hiipivää, nopeita ja kumouksellisia siirtymiä tapahtuu ani harvoin. Muutokset ovat monesti luonteeltaan ristiriitaisia ja niihin sisältyy ennakoimattomia seuraamuksia. Eri maissa käydään jatkuvaa keskustelua yhteiskuntakehityksen suunnasta. Wrightin ja Dragstedin kirjat ovat mainio esimerkki tästä. Molemmat kirjat nostavat esiin kysymyksen toimijuudesta – ketkä oikein tekevät muutoksen? Kirjoissa hahmotellut ohjelmat edellyttävät joukkoliikkeitä ja kollektiivista toimintaa. Kumpikaan kirjoista ei kuitenkaan

pysty vakuuttamaan lukijansa muutoksen tekijöistä. Dragstedin mukaan muutoksen tekevät ne, joiden etujen mukaisesti uudistukset ovat. Wright taas näkee muutoksen tekijöinä kaikki kapitalismia rapauttavat kollektiiviset toimijat. Toimijuutta kuitenkin rajoittavat monet rakenteelliset ja subjektiiviset tekijät. Lisäksi suurin osa ehdotetuista muutoksista koskee valtiota ja sijoittuu parlamentaarisen päätöksenteon piiriin.

Näistä kriittisistä huomioista riippumatta on erinomaisen tärkeää, että yhteiskuntakehityksen suunnista ajatellaan edelleen toisin. Nykyisin harjoitetulle yhteiskuntapolitiikalle on tarpeen hakea vaihtoehtoja, tähän Wrightin ja Dragstedin kirjat tarjoavat hyviä aineksia.

Euroopan sosiaaliraportointia kehittämässä

SAKARI KARVONEN & JUKKA SIVONEN & LAURA KESTILÄ

Pienuhkö mutta sitäkin sitoutuneempi joukko yhteiskuntatieteilijöitä ja ekonomisteja koontui Pohjois-Italiaan lokaan puolivälissä erittelemään ja kehittämään eurooppalaisen sosiaalisen raportoinnin tilaa ja tulevaisuutta. Tietyntilaisen instituution aseman saavuttanut konferenssisarja on päässyt jo järjestysnumeroon 17. Tämänkertaisen tapaamisen pääteemana oli kysymys, onko Eurooppa polarisoitumassa.

Tilaisuuden avauksessaan Neuchatelien yliopiston profes-

sori Christian Suter eritteli kriittisesti polarisaatiota käsitteenä ja ilmiönä: polarisaation ohella esiintyy rinnakkaisia käsitteitä, kuten eriytyminen, ja myös polarisaation käsitteen alla voidaan puhua eri asioista. Aina ei ole selvää, onko kyse kaksinapaisuudesta (= ääripäiden etäännyttämisestä toisistaan) tai vaikkapa kahden valtaryhmän etäännyttämisestä (esim. kun normaalijakauma jakaantuu kahteen normaalijakaumaan). Polarisaatio voi vaihdella myös analyttisen tason mukaan (Euroopan sisällä,

eri maiden välillä tai maiden sisällä jne.) tai osa-alueen (terveys, toimeentulo, varallisuus, elämäntapa, asenteet) mukaan. Tämän kirjavuuden tavoittaminen on yksi polarisaatiotutkimuksen keskeisistä haasteista.

Konferenssiin kutsuttuna pääpuhujana oli Dresdenin teknisen yliopiston tutkijatohtori Maik Herold, joka on työryhmineen vasta julkaistun ”Polarisation in Europe” -tutkimuksen (Herold ym. 2023) takana (alun perin saksaksi *Polarisierung in Deutschland und Europa. Eine Studie*